

**Modern Türklük
Araştırmaları Dergisi**

Cilt 5, Sayı 2 (Haziran 2008)

Mak. #16, ss. 31-51

Telif Hakkı®Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Güney Azerbaycanlı Yazar Samed Behrengi'nin Hikâye ve Masal Dünyası

Türkân Kodal Gözütok

Pamukkale Üniversitesi, Denizli

ÖZET

Güney Azerbaycan'da doğan Samed Behrengi (d. Tebriz, Haziran 1939 / ö. Tebriz, Ağustos 1968), Azerbaycan çocuk edebiyatında önemli bir yeri olan çağdaş bir yazardır. Aynı zamanda bir öğretmen, çocuk hikâye ve masal yazarı, derleyicisi ve çevirmendir. İlkokul öğretmenliği sırasında Güney Azerbaycan'ı köy köy dolaşarak, özellikle köy çocuklarının eğitimiyle ilgili çalışmalar yapmış, Azerbaycanlı köylü çocukları için masallar yazmış, Azerbaycan halk bilimiyle uğraşmış, sözlü gelenekteki halk masallarını derleyerek ve bazılarını yeniden gözden geçirerek Azerbaycan Türkçesi ve Farsça olarak yazmıştır. Çocuklara yönelik yazdığı hikâye ve masallarında şah rejimine karşı çıkan bir üslup ve alegori sezilir. 1968 yılı Ağustos ayında Aras ırmağında boğularak ölen Behrengi'nin bu ölümü şüpheli bulunmuştur. Bu çalışmada, Behrengi'nin hikâye ve masalları incelenerek, bunlardaki belli başlı temalar, işlenen konular ve sosyal sorunlar ele alınacak, masal ve hikâye kişileri çerçevesinde hikâye ve masal dünyası ortaya konulmaya çalışılacaktır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Güney Azerbaycan, İran, yazar, Samed Behrengi, hikâye ve masal, çocuk edebiyatı.

ABSTRACT

Samed Behrengi was born in Southern Azerbaijan (b. Tebriz, June 1939 / d. Tebriz, August 1968), and he was one of the contemporary authors of Azerbaijan children's literature. He was also a primary school teacher, story writer and collector, and a translator. During his schoolteacher years traveling through Southern Azerbaijan village by village he made every effort especially for the education of the village children. He made researches on Azerbaijan folk literature and wrote stories for children. He collected undocumented oral folktales edited and wrote them in Azeri and Persian. In his stories and tales written for children there seems to be some type of allegoric style

which could be considered against the Shah regime. Therefore, the fact that he died getting drowned in the Aras River in August 1968 has caused some suspicions about the way of his untimely death. This article tried to analyze Behrengi's stories in terms of their main themes, topics and social problems portrayed by the main characters within the stories.

KEY WORDS

Southern Azerbaijan, Iranian Author, Samed Behrengi, Story and Folk Tale, Children's Literature.

1. Giriş

Haziran 1939'da Tebriz'in Çerendâb mahallesinde doğan Samed Behrengi, ilkokulu bitirdikten sonra Tebriz'deki Debîristân-i Terbiyet ve Dânişserâ-yi âlî adlı öğretmen okullarında öğrenim gördü. Eğitimini tamamladıktan sonra Mamkan, Gogan, Ahircan gibi köy okullarında öğretmenlik yapmağa başladı. 29 yıllık çok kısa hayatının sonuna kadar da bu görevini sürdürmüştür. Aynı zamanda Tebriz Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünde de gece derslerine devam etti. Azerbaycan köylerinde öğretmenlik yaptığı yıllarda, köy çocukları için masal yazan Behrengi, bir yandan da Azerbaycan folkloru ve İran eğitim politikası üzerinde çalıştı ve eğitim sorunlarına çözüm yolları önerdi. Dönemin önde gelen gazete ve dergilerinde çıkan yazılarında, *S. Garanguş, Çingiz, Merâti, Bâbek, Behreng, Adibatmuş, Daryûş, Nevvâb Merâgi, S. Adam, Solma* gibi takma adlar kullandı. Behrengi, aynı zamanda, *Âdine* adında haftalık bir gazete çıkardıysa da, gazete, Şah döneminin baskıcı yönetimi yüzünden yayımını sürdüremedi. (Kanar 2002: 4).

Behrengi, Tebrizli yoksul bir Türk ailenin çocuğu olarak, Farsça yazdığı eserlerinde, kendi milliyetinin ve kendi "kültürel azınlık bölgesi"nin sosyal sorunlarını ele almıştır. Özellikle, Azerbaycan gençliğinin içinde bulunduğu bozuk durum, onu, hikâye ve masalları da dâhil olmak üzere, bir dizi "terbiyevî denemeler" yazmağa teşvik etmiştir. Bu denemelerin edebî değeri ve gücünün yanı sıra, hikâye ve masallarının pek çoğunda sezilen "siyasî yorum" da, Behrengi'nin karşıt görüşlü aydınlar arasında popüler bir kişilik olmasını sağlamıştır: "Aynı zamanda bu, İranlı yetkililerce yazılarının gittikçe artan bir sansüre tabi tutulmasına ve rivayete göre kazaen boğulma sonucu 1968 Eylülünde ani ölümünde geniş şayialara sebebiyet verdi." (Kardaş Edebiyatlar 1983: 19).

Behrengi'nin kısa yaşamında uğraştığı en önemli sorunlardan biri de anadil konusudur. Bin yılı aşkın bir süredir İran yönetimini elinde tutan ve ülke nüfusunun yaklaşık % 42'sini (25-34 milyon) oluşturan İran Türklerinin "siyasî durumu" dikkat çekicidir. 16 yıl süren bir savaştan sonra, 10 Şubat 1828'de Rusya ile İran arasında yapılan Türkmençay Anlaşması ile büyük Azerbaycan ikiye bölünmüş, Aras nehrinin kuzeyi Çarlık Rusyası'na, güneyi ise Kaçar hanedanlığı yönetimindeki İran'a

verilmiştir. Kaçar sülâlesinin hüküm sürdüğü yıllarda, İran'da, Türklerin üstünlüğü ya da diğer halklara baskısı söz konusu değilken, Kaçar hâkimiyetinin sona ermesi ve Pehlevîlerin yönetime gelmesiyle (1924), İran Türkleri, ikinci sınıf vatandaş konumuna düşürülmüş ve ezilmiştir. (Gökdağ-Heyet 2004: 52).

Pehlevî yönetiminin benimsediği ve uyguladığı ideoloji, Fars milliyetçiliğidir. Buna göre, Türkler ve Araplar başta olmak üzere, öteki etnik grupların Farslaştırılması gereklidir. İran Pehlevî yönetiminin özellikle anadilde eğitimden yoksun bırakma, Türkçe yayın yasağı, Türk kimliğine dair kafa karıştırıcı eserlerin yazılması ve Türkçenin ortadan kaldırılması üzerinden sürdürdüğü bu kimlik unutturma politikası, Sovyetler Birliği'nin "Türk soylu halklar" (: milliyet siyaseti) görüşü ile de paralellik gösterir. (Gökdağ-Heyet 2004: 56).

İran Azerbaycanındaki Türklerin anadilleriyle eğitim görmesi, Pehlevî idaresinin bu etnik ve kültürel asimilasyon politikası çerçevesinde, iş başına gelişlerinden bir yıl sonra (1925) yasaklanmış ve bu yasak, 1945-1946 yılında kurulan Azerbaycan Özerk Hükûmeti zamanında delinse de, 1979'daki İran Devrimi'ne kadar katı bir biçimde uygulanmış ve sürdürülmüştür. Bugün içinse, İran Azerbaycanında Türkçe yayın yapan radyo ve televizyon bulunmasına karşın, eğitim bütün okullarda Farsça sürdürülmekte ve devlet işleri de "resmî dilde" yapılmaktadır. (Gökdağ-Heyet 2004: 63).

Böylelikle, Behrengi, doğumundan çok önce yasaklanan ana dilinde değil de, Farsça okuyup yazmak ve öğrenim görmek zorunda kaldı. Bununla ilgili yaşadığı sıkıntıları "Yıldız ve Konuşan Bebek" adlı masalında, Yıldız'ın ağzından şöyle aktarır

"Ben "Behreng" beyin yazdıklarını başından sonuna kadar okudum, doğrusu güzel bir öykü olmuş ama o cümlelerden bazıları Farsça dilbilgisiyle uyuşmuyordu. Sonra elime kalem alıp ben düzelttim. Şimdi eğer cümlelerde, tamlamalarda ve söz dizimlerinde bazı yanlışlar görürseniz günahı bana aittir, artık o zavallıyı neden Farsça bilmiyor diye azarlamayın. Belki kendisi de bilmediği bir dille yazmaktan hoşlanmıyor. Ama elden ne gelir? Öyle değil mi?" (Behrengi 2004a: 168).

Yazılı edebiyatın henüz yeni gelişmekte olduğu Güney Azerbaycan'da, halk edebiyatı (sözlü edebiyat) ve kültürü daha zengindir. Halk edebiyatı, bir "kültürel baskıdan kurtulma ve korunma" aracıdır da. Behrengi, bu gerçeğin bilincindedir. Bu nedenle, *Azerbaycan Dili ve Folkloru (Folklor u zebân-i Âzerbaycan)* ve *Azerbaycan Masalları* adlı eserlerini yazar. "Yukanlar" dediği, Aras'ın kuzeyine yakın köylere gider, köylülerle konuşur, anadilinden halk edebiyatı derlemeleri yapar. Çok sevdiği Türkçenin, Türk çocuklarının eğitim dili olması için çabalar. İran eğitim sistemindeki çarpıklıkları dile getirdiği gibi, bu çarpıklıkların Azerbaycan çocukları üzerindeki olumsuz etkilerini de belirler. Azerbaycanlı Türk çocuklarının Farsçayı çok iyi öğrenmeleri gerektiğinin de farkındadır. Bu amaçla, *Azerbaycanlı Çocuklar İçin Fars Dili Elifbası* (1968) adlı yapıtını yayımlar. Bu kitabı, Eğitim Bakanlığına kabul ettirmek için

Tahran'da altı ay bekler. Bu çabaları bir sonuç vermez: "Aklınızdan çıkarın. Bu olası değil, koca bir halkın anadilini yasaklayıp ona taban tabana zıt kendi dilinizi zorla öğretmeye kalkmayınız. Hiçbir sonuca varamazsınız. Bu olası değil.. Öneririm: Azerbaycan'da eğitim iki dilde olacak, Türkçe ve Farsça..." (Kurtulan 1989: 60).

Behrengi, bu iki dille eğitimin nasıl olacağı konusuna da açıklık getirir. Farsça ile Azerbaycan lehçesi arasındaki gramer farklılıklarını ve öğrencilerinin sözcük bilgisini göz önüne alarak kendince bir yöntem geliştirir ve başarılı da olur. Behrengi'nin ileri sürdüğü bu görüş, anadil bilinci, Türkçe sevgisi ve milletin kültürel birikimiyle oluşmuş ortak ürünlerini okutma çabası bakımından da son derece geçerli bir görüştür:

"Okuma kitabımıza bir öykü mü sokacaksınız? Kaynağı, engin bir hazine olan Azerbaycan folklorundan olacak. İlkokul kitaplarına, halk ağzındaki öyküler, orta ve lise öğrencilerine Dede Korkut ve Köroğlu Destanları kullanılmalı. Çeviriler (Türkçeden Farsçaya) yalın olmalı temiz olmalı. Çocukların bildiği sözcükler kullanılmalı. Dil eğitiminde öykülerden yararlanmak bir yandan eğitici, öbür yandan eğlendiricidir." (Kurtulan 1989: 61).

Öte yandan, Behrengi'nin ölümü üzerindeki şayiaların bir ucunu da, Behrengi'nin bu anadil şuurunu ve anadilinde eğitim konusunda yaptığı mücadeleye dayandıranlar da vardır. Sanıldığı gibi, onun asıl öldürülme (?) nedeninin, Behrengi'nin hikâye/masallarındaki şahlık yönetimine dokunan eleştiriler olmadığı, Behrengi'nin Azerbaycan Türkçesinde eğitim isteği ve çalışmalarının resmî makamları, Türklük şuurunu yayacağı korkusuyla huzursuz ettiği inancını taşıyanlar da vardır.¹

2. Behrengi'nin Eserleri

2.1. Makale ve İnceleme Türündeki Eserleri

Bu içerikteki eserleri, Behrengi'nin millî ve toplumcu entellektüel duruşunda, ayrı bir sayfayı oluşturmaktadır ve bu çalışmanın kapsamı dışında olduğu için yalnızca belirtmekle yetinilmiştir: *İran Eğitim Sorunlarına İlişkin Bir İnceleme (Kondukâv der mesâil-i terbiyefî-yi İran)*; *Azerbaycan Dili ve Folkloru (Folklor u zebân-i Âzerbaycan)*; *Makaleler Mecmuası (Mecmû'a-yi makâlehâ)*; *Azerbaycan Masalları (Efsânehâ-yi Âzerbaycan, Bihruz-i Dihkânî ile birlikte)*, *Tapmacalar ve Koşmacalar (Tebriz 1345/1966)*.

¹ Mustafa Kayabek, *Ötüken* dergisinin bir sayısında (1973) bu kanısını yayımlamıştır. Ayrıca bkz. Kalafat (2005: 105)

2. 2 Masal ve Hikâye Türündeki Eserleri

Yıldız ile Kargalar (*Ulduz u Kelâğhâ*, Tebriz, 1345/1966), Samed Behrengî'nin basılmış ilk çocuk kitabıdır. Bu masal, öğretmenlik yaptığı köyde tanıdığı üvey çocuk Yıldız'ın yaşamından esinlenilerek yazılmış ve kitabının ilgiyle karşılanması, yazarı, başka masal kitapları yazmaya yönlendirmiştir.

Dünya çocuk edebiyatının unutulmazları arasına giren ve İtalya ve Çekoslovakya'da ödül alan *Küçük Kara Balık* (*Mâhi-yi Siyâh-i Kuçulu*) adlı masalı, İran'da da 1968 yılında Çocuk Kitapları Şurası (Şûrâ-yi kitâb-i kûdek) tarafından yılın kitabı seçilmiştir (Kanar 2002: 4).

Küçük Kara Balık'tan başka, *Peserek-i Lebûfurûş* (*Pancarlı Çocuk*), *Kel Güvercinci* (*Keçel-i Kefterbâz*), *Kar Tanesinin Serüveni* (*Sergožešt-i Dane-yi Berf*) adlarıyla yayımlanmış hikâye ve masal kitapları vardır.

Bunlardan başka, Behrengî'nin çocuk edebiyatıyla ilgili düşüncelerini içeren bir makalesiyle on iki hikâyesi *Behreng Masalları* (*Kissehâ-yi Behreng*) adıyla yayımlanırken; kendi yazdığı beş masal ve beş derlemeden oluşan bir kitabı da *Telhûn* adıyla yayımlanmıştır. Bu hikâye ve masalların bazıları, "Bu Gelen Köroğludur", "Püsküllü Deve", "Bir Şeftali Bin Şeftali", "Küçük Kara Balık", "Sevgi Masalı" ve "İnatçı Kediler" adlarıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1975-1979). (Kanar 1999b: 164-165).

Behrengî'nin eserleri, Farsça aslından günümüz Türkçesine çevrilerek Arkadaş, Gün, Oda, Gendaş, Papirüs, Can, Nilüfer gibi pek çok yayınevi tarafından yayımlanırken, Mehmet Kanar'ın kendisi de Behrengî'nin masallarının Farsça aslından Türkçeye çevirisini yine *Behreng Masalları* adıyla (İstanbul 2002) yapmıştır. Ayrıca, bu çeviride, Behrengî'nin Bihrûz-i Dihkânî ile birlikte yazdığı *Azerbaycan Masalları* adlı bir bölüm ve bölüm içinde de "Azerbaycan Masallarında Kahramanların Özellikleri" ve "Eski Masallar Üzerine Birkaç Söz" gibi önemli yazılar da yer almaktadır.

Behrengî, hikâyelerinin daha geniş kitlelerce okunabilmesi için Farsça yazmıştır. Behrengî'nin hikâyelerinin Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılması işi de son derece önemlidir. Küçük Kara Balık (*Balaca Gara Balığ*), onun doğduğu dil ve duyuşla, Türkiye çocuklarının benliğine girmelidir.

3. Behrengî'nin Hikâye ve Masallarında Ana İzlekler

Behrengî'nin hikâye ve masallarında işlediği temalar iki ana grupta toplanabilir:

1. Bireysel ve Psikolojik Temalar
2. Toplumsal Temalar

3.1. Bireysel ve Psikolojik Temalar

Bu temalar kişiye ait duygu ve durumları ifade etse de, insanın toplumsallaşması noktasında toplumla ilgisi kurulabilecek temalardır. Masal ya da hikâye kişinin kötülük ve haksızlıklardan arınmış bir dünya özlemi, bireysel olduğu kadar toplumsal bir iletiyi de içerir. Bundan başka, Behrengi, özü itibarıyla, topluma yönelmiş bir yazar, bir eğitmen olarak, mesajlarını, eserlerinde açıklıkla dile getirmektedir. “Telhun” (Ah Masalı) adlı masalda, koca bir şehirde, satılık bir tek “yürek ve ciğer” bulunamaz ve insanlar da bunun bilincinde olmazlarken; “Küçük Kara Balık”ta, yaşadığı çevreyi ve koşulları sorgulama gereği duyan, kurulu düzene aykırı çıkışlar yapan ve başına geleceklere aldırmadan yoluna giden Küçük Kara Balık’la sembolleşen insanlar vardır. Behrengi’ye göre, insanın sorunu, elbette ki insanca ve düşünerek yaşamayı öğrenmektir. Behrengi, elindekiyle yetinerek daha ötesini arama duygusundan yoksun insanın hayata bakışındaki bu temel aksaklığı, “Küçük Kara Balık”ın ağzından şöyle eleştirir:

“(...) Şunu anladım ki balıkların bir çoğu, ihtiyarladıklarında yaşamlarını boşu boşuna tükettiklerinden şikâyet ederler. Devamlı yakılarak lanet okurlar ve her şeyden şikâyet ederler. Ben doğrusunu bilmek istiyorum; böyle küçük bir yer parçasının içinde, yaşlanıp ölünceye kadar habire gidip gelerek mi yaşamalı yoksa bambaşka bir dünyanın içinde olarak mı yaşamalı?...” (Behrengi 2004a: 92).

Behrengi’nin ulaşabildiğimiz hikâye ve masallarında görülen belli başlı bireysel ve psikolojik temalarsa (izlek) şunlardır: Sevgi, dostluk, arkadaşlık, doğruluk, dürüstlük, iyi olma, bölüşüm ve adalet duygusu, verdiği sözde durma, akıllılık ve kıvrak zekâya sahip olma, aptallık, fesatlık, gereksiz gurur ve inadın yerilmesi, cesaret, onur, hak, görev ve sorumluluklarını bilme, namusluluk, başka bir dünya özlemi ve kaçış duygusu, içinde yaşanılan yerle (mekân) ve toplumla uyumsuzluk, özgürlük duygusu ve arayışı.

3.1.1. Dostluk ve Arkadaşlık Duygusu

Dostluk ve arkadaşlık duygusu, sevginin paylaşılması, çocuk eğitimi ve çocuk dünyası için son derece önemli bir konudur. Yetişkin insan çekirdeği olan çocuğun duygusal gelişiminde bu kavramın içinin çok iyi doldurulması gereklidir. Bir çocuk eğitmeni olan Behrengi, masallarında çocuklar arasındaki dostluk, arkadaşlık, kardeşlik ve bağlılık duygusunu geliştirmeyi amaçlar. Bu nedenle, çocukların gerçek ya da düşsel kahramanlarla, nesne ya da doğa unsurlarıyla kurduğu arkadaşlık ve dostlukları gözetir. Bu anlamda değerlendirebileceğimiz en güzel masalları ise, “Sevgi Masalı”, “Kar Tanesinin Macerası”, “Yaşlı Kadın ve Altın Renkli Cıvcıv”, “Yıldız ve Konuşan Bebek”, “Yıldız ve Kargalar”, “Bir Şeftali Bin Şeftali”, “Kel Güvercini”, “Bir

Günlük Düş ve Gerçek” ve “Koroğlu ile Kel Hamza”dır.

“Sevgi Masalı”nda, kendinden başkasını sevmeyecek kadar kibirli ve hırçın bir padişah kızına âşık olan, bu karşılıksız aşkı yüzünden hor görülen ve saraydan kovulan uşak Koç Ali, sevginin gücü sayesinde bütün zorlukları aşar ve aşkına karşılık bulur. “*Babama söyleyin bu nankör uşağı kulağmdan tutup bir köpek gibi saraydan atsm. Pis gözlerinin beni görmesini istemiyorum.*” (Behrengi 2004a: 14) diyecek kadar yüreği katılmış padişah kızı, sevgisini, arkadaşlık ve dostluğunu esirgediği Koç Ali’nin çabalarıyla iyileşir. Aşkına karşılık verir.

“Kar Tanesinin Macerası”, Behrengi’nin çocuk yaratıcılığı, çocuğun gerçek ve düşsel dünyayı kavrayış biçimi açısından son derece güzel kurgulanmış masallarından birisidir. Bu masalda, Hazar Denizi’nden gökyüzüne buhar olup yükselen bir su damlasının bir kar tanesine dönüşerek Tebrizli bir çocuğun ellerine yağışı ve onunla kurduğu dostluk anlatılır. Yazar, deniz suyunun buharlaşması, rüzgârla sürüklenen buhar kütlelerinin bir araya gelmesi, buharın soğuyup yoğunlaşması ve kara dönüşmesi gibi fiziksel bir olayı, çocuğun rahatlıkla anlayacağı bir biçime sokmuştur. Bundan başka, çocuğun, bir kar tanesiyle kurduğu dostluğun ötesinde, çocuğun düş gücünü göstermesi açısından da çok güzel bir masaldır.

“Yaşlı Kadın ve Altın Renkli Cıvciv”de ise, çok güzel ve sağlam kurulmuş dostluk ve arkadaşlıkların çeşitli fesat çevrelerce bozulmak istenişi ve kıskanç tiplerin bu dostluk ve arkadaşlığa verdiği zararlar dile getirilir. Hayatta sarı bir cıvcivden başka kimsesi olmayan yaşlı kadın, sembolik olarak, bir örümceğin cıvciv hakkındaki asılsız düşüncelerine teslim olacaktır. Malını mülkünü yediği gerekçesiyle cıvcivin arkasını ateşe tutar. Sonunda yaptığı yanlış anlayan yaşlı kadınla cıvcivin dostluğu kaldığı yerden sürüp gider. Hikâyede, cıvcive bu eziyeti yapan kadına cevizler de taş atarak tepkilerini gösterirler.

Behrengi’nin, dostluk ve arkadaşlık duygusu, sevginin ve emeğin paylaşılması ve büyük davalara koşan çocuk yüreğindeki büyük yangını, aynı zamanda, toplumdaki eşitsizlik ve haksız kazanca duyduğu büyük öfkeyle iç içe olarak “Bir Şeftali Bin Şeftali” dile getirir. Bu masalda, yoksul iki köy çocuğu olan Mehmet Polat’la Sahip Ali’nin dostluğu, ortak bir ideal pekişir. O da, zengin ve güçlü kesimin sembolü olan ağa ve yaltakçısı bahçıvanın haksız düzenini değiştirmektir. Çünkü bir şeftali çekirdeğinden yüzlerce şeftaliye dönüşen ve değişen doğa, Ali’yle Polat’ın yaşadığı coğrafyada neden hep güçlüler adına aynı kalsın? Hikâyenin sonunda, kendisine gözü gibi bakan bu iki çocuğa meyvelerini tattıramayan şeftali ağacı da, dostlarına olan vefa duygusunu ve diğerlerine olan öfkesini yıllar yılı hiç meyve vermemekle gösterir: “İşte o gün bugündür yaşıyorum; ama meyve vermiyorum. Bahçıvan bir tek şeftalimi tadamadı daha, tadamayacak da. Ona baş eğmeyeceğim, ister korkutsun, ister kessin!” (Behrengi 2006b: 62).

“Kel Güvercinci”, Behrengi’nin sözlü geleneğimizde yaşayan ve sevilen “Keloğlan” masalını yeni bir formla sunduğu bir masaldır. Ana izlek aynı kalmakla birlikte, masalın yeni biçiminde küçük ama etkili değişiklikler yapılmıştır. Klâsik “-Keloğlan masalında güvercin motifi yokken, Behrengi’nin “Kel Güvercinci”sinde bir olağanüstü güç ve giz motifi olan güvercin vardır. Fakat güvercin motifinin işlevi, olağanüstülükten öte, Behrengi’nin gerçek zaman ve mekân anlayışıyla ilgilidir. Çünkü Behrengi, masallarında gerçekçi olmayı fakat imkânsızı istemeyi ve bunun için çabalamayı öğütler. Aynı durum Keloğlan tipinde de vardır. Güvercin, aklını kullanması, düşünmesi ve Keloğlan’ın kötülerle (bey ve adamları, zenginler, zengin tüccarlar vs.) olan savaşında onunla birlikte çatışmasıyla yeni biçimde göze çarpar. Keloğlan’ın zorba ve emeksiz (yemek) elde edenlerin düzeniyle savaşında keçi, güvercin ve dut ağacıyla yaptığı işbirliği ve kurduğu dostluk da, onu başarıya ulaştırır.

“Bir Günlük Düş ve Gerçek”te de allegorik bir yolla, yoksul bir çocuğun bir oyuncakçının vitrininde duran kocaman bir deveyle olan dostluğu anlatılır. Lâtif ve arkadaşları aynı zamanda yoksul çevreden gelişleri, kentlin yoksulluğunu ve hayatın zorluklarını göğüslemeleriyle de aynı kaderi paylaşırlar. Gerçekte hiçbir zaman hiç birisinin vitrindeki oyuncak deveyi satın alacak gücü yoktur. Lâtif’in düşler dünyasında ise, püsküllü deve başta olmak üzere bütün oyuncaklar, kendilerine “gerçek sevgi” ve dostluğu gösteren Lâtif’e unutulmaz bir şölen yaşatırlar.

3.1.2. Aklın Önemi, Aptallık, İnat ve Fesatlığın Yerilmesi

Aklın önemi, kıvrak zekâya sahip olma, aptalın ve aptallığın yerilmesi ve akılla her türlü sorunun üstesinden gelinebileceği fikri ise “Sevgi Masalı”, “Telhun”, “İyi Arkadaş Kötü Arkadaş” adlı masalarda yan tema olarak verilirken; “Aç Fare”, “Başkan Keçi”, “Edi ile Bütü”, “Budala Dev”, “Feleşin Peşinde”, “Kurt ile Koyun” ve “Duvarın Üstündeki İki Kedi”de ana izlek olarak verilmiştir.

Bunlardan “Sevgi Masalı”nda, akli ve yüreği sayesinde engelleri aşan ve sevdiği padişah kızının gönlünü kazanan bir saray uşağı Koç Ali’nin başından geçenler anlatılır. Koç Ali, sarayda bir uşakken, akıl oyunları ve gizemli güçler yardımıyla padişah kızını alır.

“Telhun”da ise, akli, duyuş gücü yüksek bir tüccar kızı olan Telhun’un, yine kıvrak zekâsı, insan sevgisi ve duyarlılığı sayesinde gerçek mutluluğu bulması işlenir. “Aç Fare”, “Başkan Keçi”, “Edi ile Bütü”, “Budala Dev”, “Feleşin Peşinde” ve “Kurt ile Koyun” adlı masalların başkahramanları ise hayvanlardan seçilmiştir. Bunlar da da, sembolik olarak, insanın her durumda ve her zaman akli öne çıkarması gerektiği fikri öncelenirken, aklını kullanmayanlar zavallı durumuna düşürülür ve onlarla alay edilir.

“Aç Fare”de, kendilerini yemek üzere gelmiş fareye gereksiz yere diklenen ve sözde davranış sergileyenleri oracıkta yutuveren fareye gereken cezayı ise, kıvrak zekâsını kullanarak onu kediyeye yediren yaşlı kadın verirken; “Edi ile Bütü”de, saflığı aptallık derecesine getirmiş tiplerle alay edilir. Edi ile Bütü adlı bir karı-koca, rast gele önlerine çıkan bir dervişe, en önemli sırlarını söylemekten çekinmez:

“Biz kızımızın evine gidiyoruz. Evin anahtarını da kapının ağzındaki taşın altına koyduk. Tandırın içinde kelle paça var, ve para kesesini de falan yere gizledik. Sen şimdi evimizin kapısını açmaya gitme, kele paçayı yiyip yerine kötü şeyler doldurma sonra da paraları alıp yerine kiremit parçaları doldurma, ha!” (Behrengi 2004a : 132).

“Feleğin Peşinde” ise, Behrengi’nin en ilginç ve ustaca kurguladığı masallarından birisidir. Masal, İçerdiği felsefi düşünce boyutuyla da önemlidir. Behrengi, kader-felek gibi en soyut konuları bile somuta indirgeyerek çocukların kavrayacağı bir biçime sokar. Gerçeği uzaklarda arayan, düşünmeyi bilmeyen, aklını kullanmayan insanların akılsızlıkları yüzünden başına neler gelebileceği fikri gösterilir. Masalda, kendini çok talihsiz ve kısmetsiz gören bir adamın “Feleği bulmaya gidiyorum” (Behrengi 2004a: 156) diyerek yola çıkışı ve Felek’le konuşması anlatılır. Felek’le görüşüp “ark”ını suyla dolduran adam, yol boyunca, Felek’in ona söylediği kismetleri bir bir teper ve en “aptal” olarak kurda yem olur.

Behrengi, masal evrenini, türün özelliğine de bağlı olarak, iyinin, doğrunun, dürüstün ve âdil olanın savunulması tezi üzerine kurar. Kötüler ve olumsuzlar, bütün çabalarına rağmen, iyi ve olumlunun karşısında genellikle yenilirler. Davranışlarının cezasını çekerler. Fakat Behrengi’nin masal ve hikâye yazma amacı, gerçek dünyayı ve sorunlarını çocuklara kavratmak olduğundan, hikâye kişileri, dış dünyanın acı gerçekleriyle de yüz yüze kalırlar. Ana izleğini iyilik, doğruluk ve adalet fikrinin oluşturduğu “İyi Arkadaş Kötü Arkadaş”tan başka, “Koroğlu ile Kel Hamza” ve “Kel Güvercinci”de de bu tema ele alınır.

3.1.3. Öteyi Arama Düşüncesi

Behrengi’nin hikâye ve masallarında kuşkusuz en sık göze çarpan izleklerin başında öteyi arama düşüncesi, başka bir dünya özlemi, arayışı ve özgürlük duygusu vardır. Allegorik bir anlatımla, insanı kuşatan dar mekânı genişletme, değiştirme ve baskıları kaldırma isteği, çeşitli hikâye ve masal kahramanları aracılığıyla ortaya konur.

Behrengi adıyla özdeşleşen “Küçük Kara Balık” adlı masalında, ana izlek, öteyi arama düşüncesidir. Öteyi arama düşüncesi, yerleşik olanı sorgulama, geleneğin arkasındaki ya da dışındakini merak veya içinde yaşanan koşullardan daha iyisini umut etme duygusunun bir sonucudur. İnsan ya da toplumun ilerlemesi ve gelişmesi de bu duygunun ürünüdür. “Küçük Kara Balık” ise ilk gençlik yıllarında bir

bilinçlenme yolculuğuna çıkan insanın bu yolculukta yaşadığı zorlukları ve acıları imgeler. Bu bilincin Küçük Kara Balık'ta nasıl öteyi arama duygusuna dönüştüğü, Küçük Kara Balık'ın annesiyle yaptığı şu konuşmada gizlidir:

"Bu ırmağın sonunun nerede olduğunu görmek istiyorum. Biliyorsun anne! Aylardır bu ırmağın sonu nerededir diye düşünüp duruyordum ve hâlâ da bir şey çıkarabilmiş değilim. Dün geceden beri de uykusuzum, hep onu düşündüm; sonunda bizzat gidip ırmağın sonunu bulmaya karar verdim. Diğer yerleri ve neler olup bittiğini bilmek istiyorum." (Behrengi 2004a: 91).

Bundan başka, "Telhun", "Sevgi Masalı", "Yıldız ve Konuşan Bebeği", "Yıldız ile Kargalar", "Bir Şeftali Bin Şeftali", "Bir Günlük Düş ve Gerçek" ve "Kel Güvercinci" de de hikâye ve masal kahramanları, içinde yaşanan anı ve mekânı değiştirme arayışına yönelirler. Bazılarında, masalımsılıktan dolayı olağanüstülük ya da gerçek dışılık önde gelse de ("Yıldız ile Kargalar", "Telhun", "Sevgi Masalı", "Kel Güvercinci" gibi), bazılarında da ("Bir Şeftali Bin Şeftali") toplum sorunlarına dayalı gerçekçi bir arayış duygusu söz konusudur. Her ne şekilde olursa olsun, kişi ya da kahramanlar (çocuklar, hayvanlar, oyuncaklar vs.) gerçek yaşamda elde edemedikleri özgürlük, hak, adalet ve insanca yaşama kavuşabilmek için, düşler dünyasının zorbalarıyla savaşırlar.

"Yıldız ve Konuşan Bebeği" ve "Yıldız ile Kargalar"daki masal kahramanı, Behrengi'nin masal dünyası ve kendisiyle özdeşleşmiş küçük bir masal kızıdır. Behrengi'nin çocuklara duyduğu sevginin sembolik ifadesidir. Yıldız, tıpkı bir Kül Kedisi gibi, üvey anne elinde hırpalanmaktadır. Yalnızlığını, itilmişliğini ve sevgisizliğini, bir oyuncak bebekle ("Yıldız ve Konuşan Bebeği") giderirken; onun kaybolmasıyla, kargalarla dost olur. İçini onlara döker. Onlardan kendine bir aile kurar. Akılsız, bilgisiz anne-babaların olmadığı, gerçek sevgi, dostluk ve dayanışmanın olduğu "kargalar şehri"ni düşler. Bu ütöpik mekân arayışı, Behrengi'nin lirik anlatımı ve fantastik gizlin gücüyle birleşince, sadece çocukları değil, büyükleri de arkasında sürükleyip götüren bir masal dünyasına dönüşür. Aynı ütöpik mekân, "Bir Günlük Düş ve Gerçek"te de görürüz. Yoksul çocuk Lâtif, asla satın alamayacağı oyuncak bir deveyle uçarak zenginlikler sarayında oyuncakların verdiği şölene katılır. Oğuzların ortak edebî kaynaklarının en önemlilerinden birisi Dede Korkut Hikâyeleri'dir. Oğuz kavminin ilk dönemlerinden IX-XI. yüzyıla kadarki dönemde oluşmuş ve XV. yüzyılın yarısında varlığı ortaya konmuştur. Toplam on iki hikâyeden oluşur.² Bu hikâyeler, Anadolu ve Azerbaycan sahasında,

² Dede Korkut Hikâyeleri'nin on üçüncüsünün, Berlin'de yaşayan Azerbaycanlı milliyetçilerin yayın organı olan *Açık Söz* dergisi (İlkteşrin 1936, Sayı 3)'te, Bakû'de yayınlanan *Bakinskiy Raboçiy* gazetesindeki bir haberden hareketle (4 Ağustos 1936), Profesör Bekir Çobanzâde tarafından, Leningrad Şarkiyat Enstitüsü'nde bulunduğu bilgisi verilir. Bulunan bu hikâyenin Azerbaycan'da yayımlandığı söylenirse de, Dede Korkut Kitabı, 1950'lerde, "Türk milliyetçiliği

ve diğer Türk toplulukları arasında, benzer varyasyonlarla yaşayıp gitmektedir.

Behrengi de, yazılı Dede Korkut Kitabı'nda "Duha Koca oğlu Delü Dumrul Destanı" adıyla geçen ve gözü kara bir Oğuz yiğidinin Azraile kafa tutuşunu anlatan hikâyesini, Güney Azerbaycan Türk halk edebiyatından derleyerek "Deli Dumrulun Macerası" adıyla yayımlamıştır. Samed Behrengi'nin anlatımı tadında, başarılı bir denemedir. Deli Dumrul Hikâyesi'ni Türkiye dışındaki Türk edebiyatlarında en başarılı bir biçimde işleyenlerden birisi de yine Behrengi'nin memleketlisi Bulud Karaçor Sehend'dir. Sehend, *Sazımın Sözü* adlı yapıtının ilk cildinde, hikâyenin 976 mısradan oluşan manzum bir söyleyişini yapmıştır. Sehend'in bu söyleyişi, Anadolu'da da aynı tatla okunabilecek bir yapıdadır. (Sakaoğlu 1998: 138).

Ana izlek aynı kalmış fakat Azrail'in yaşlı çirkin bir adama dönüşmesi, Deli Dumrul'un, bir güvercine dönüşen Azrail'i, kolunda avcı şahinle kovalaması gibi küçük eklemeler yapılmıştır. Behrengi, Deli Dumrul'daki, ölümü yenme ve sonsuz olma düşüncesini kendi insan ve toplum anlayışına göre yeniden yazmıştır. Bu yenilikse, Deli Dumrul'un ölümsüzlüğü kendisi için değil toplum için istemesidir:

"Güçlü pehlivan, yiğit mert Dumrul, bin bir suratlı ve yol keserek can alan, arkadan hançerleyen varlığa namertçe esir olmuştu. O özgür, yiğit Dumrul bugün perişan bir haldeydi. Yüreği çarpıyor ve ölmek istemiyordu. O istiyordu ki ölüm olmasın, yaşam olsun ve yaşam herkes için mutlulukla dolu olsun. O mutluluğu başkaları için de hazırlamak istiyordu. Tıpkı bundan önce kendi kavmi için canla başla çalışıp, mutluluğu kendi ülkesine getirdiği gibi." (Behrengi 2004b: 121-122).

3.2. Toplumsal Temalar

Behrengi, toplumcu gerçekçi bir yazardır. İdealisttir. Yapıtlarında, ülke sorunlarını, memleket gerçeklerini eleştirel bir yaklaşımla işlemiştir. Edebiyatı, toplumu bilinçlendirmek için bir araç olarak görür. Ülkesiyle ilgili çeşitli siyasî ve sosyal sorunları toplumcu bir anlayışla ve kökten çözümler ortaya atarak irdeleyen Behrengi, bu eleştirel tutumu yüzünden Şah yönetimiyle çatışmış, yazdıklarına sansür konmuş ve hatta İran gizli polis örgütüne izlenmiştir. (Ana Britannica 1994: 62).

Samed Behrengi, hikâye ve masal yazma amacını, özellikle hedef kitlesi olan çocuklar için masal yazma çabasını "Tüm dünyadaki halı dokuyan çocuklara" adadığı "Yıldız ve Konuşan Bebek" adlı masalında, konuşan bebeğin ağzından şöyle aktarır:

"Son söz olarak kendini beğenmiş çocuklar, benimle Yıldız'ın öyküsünü okumasınlar. Özellikle otomobillerine kurulduklarında kaldırımlardaki yersiz

ve Türk birliği duygusu aşıyor" gerekçesiyle, Sovyetler Birliği'nde yasaklanmış ve konuyla ilgili bütün yayınlar ortadan kaldırılmıştır. (Ergin 1989: 33).

yurtsuz ve yoksul çocuklara gösteriş yapan, işçi çocukları küçümseyen zengin çocuklar hiç okumasınlar. "Behreng" Beyin kendisi de, öyküleri daha çok bu yersiz yurtsuz, yoksul ve işçi çocukları için yazdığını söylemişti. Elbette kötü ve kendini beğenmiş çocuklar da düşünce ve davranışlarını düzelttikten sonra "Behreng" Beyin öyküsünü okuyabilirler." (Behrengi 2004a : 168).

Bu nedenle, Behrengi, toplumsal endişeleri olan, içinde yaşadığı toplumun sorunlarını öne çıkaran bir yazar/aydındır. Her türlü sömürünün, baskının, kirlenmişliğin karşısındadır. Düşünen, sorgulayan bir neslin, özgür ve temiz bir gelecek özlemini hikâye/masal dünyasının merkezine alır. Toplumsal mesajları kimi çeşitli hikâye/masal kahramanları aracılığıyla verirken, çoğunlukla da sembolik ve allegorik yolla ortaya koyar. Çocukların durumlarını, iyi olup olmadıklarını konuşup görüşmek üzere ormanda gece toplantıları yapan oyuncak bebekler (Yıldız ve Konuşan Bebek), kıvrak zekâsı ve liderlik yeteneğiyle kurtlar sofrasında kendine ve arkadaşlarına yer açan, onlara yem olmaktan kurtulan başkan keçiler, yine kıvrak zekâsı ve buluşuyla sorunların üstesinden gelip kendileri ve çevreleri için başarı öyküleri yazan yaşlı kadınlar, gençler ("Aç Fare", "İyi Arkadaş Kötü Arkadaş"), ülkesindeki kötü yönetimi ve sevgisizliği gören ve aristokratlara insan sevgisini öğreten uşak çocuklar ("Sevgi Masalı"), bütün zenginlik ve huzura rağmen, insanî özü aramaya çıkan genç kızlar ("Telhun") hep bu dünyanın sembolik unsurlarıdır. Onun eserinde toplumsal izlek ağır basar. Öyle ki bireysel tema ve konular bile gelecekte daha iyi bir toplum düzenine kavuşmak özlemini dile getirir. Behrengi'nin hikâye/masallarında açıklıkla göze çarpan toplumsal temalarsa şunlardır:

3.2.1. Halkın Yoksulluğu ve Geçim Derdi

Behrengi'nin hikâye/masal kişileri, genel olarak masal çocukları hep yoksul tabakadan seçilmiştir. Bu çocuklar, ekonomik olarak güçsüz, sıkıntılı aile çocuklarıdır. Özellikle de işçi ailelerin yine küçük yaşta çalışmak zorunda kalan işçi çocukları sıklıkla karşımıza çıkar. Behrengi, masal ve hikâyelerinde, bu çocuklara karşı niçin bu denli duyarlı olduğunu "Yıldız ile Kargalar", "Yıldız ve Konuşan Bebek" gibi masallarında sık sık dile getirirken, kendi yaşam öyküsüyle de bir yakınlık kurar: "Nerde yoksulluk gördümse ben oradaydım. Kimse benim kökümüne su vermedi. İğri büğrü bir susam bitkisi gibi hep az suyla yetinerek büyüdüm. İran'ın Azerbaycan köylerinde öğretmenlik yaptım. Babam benim hakkımda şöyle derdi; İran ülkesini İranlılar arasında bölüştürseler, sana ancak bu kadar bir pay düşerdi." (Akn 1976: 291).

Behrengi'nin pek çok hikâye ve masalında, yoksulluk, geçim sıkıntısı ve ona bağlı sorunlar ya ana izlek ya da yan izlek biçiminde sıklıkla ele alınır. Yoksulluk ve bundan doğan sorunlar, "Pancarlı Çocuk", "Püsküllü Deve", "Bir Şeftali Bin Şeftali", "Bir Günlük Düş ve Gerçek" adlı masalarda öne çıkarken, "Yıldız ile Kargalar" ve "Kel Güvercinci" de ise ikinci derece sorun olarak işlenir.

“Pancarçı Çocuk”ta, Behrengi, öğretmen olarak yeni geldiği bir köyde tanıdığı kaçakçı Asker’in yetim kalmış oğlu Tanrıverdi ve ablasının yaşama çabasını anlatır. Karlı soğuk bir kış gününde okulun çevresinde pancar satarak geçinmeye çalışan Tanrıverdi’nin dış görünüşü yazarın gözüne şöyle takılır:

“Başı, kulakları bir atkıyla iyice sarılıydı. Ayakkabılarından biri lastik, öbürü bildiğimiz kunduraydı. Üzerinde dizlerine dek inen büyük bir ceket vardı. Elleri gözükmüyordu. Ceket üzerinde sallanıp sarkıyordu. Burnu pancar gibiydi soğuktan. Yaşı on ikiydi.” (Behrengi 2006ç : 8).

Yoksul olan ailenin sıkıntıları babanın ölümüyle iyice çekilmez olmuştur. Evin geçimini, çocuk denecek yaşta hayata atılmak zorunda kalan bu iki çocuk sağlamaya çalışır. Tanrıverdi, yaşlıları gibi okula gitmesi gerekirken, yine kendisi gibi kırk elli yoksul çocukla, bir fabrikaya işçi olarak girer. Ağır işler yapar. Hasta ve yatalak annesine bakar. Ablasının namusunu koruma görevini üstlenir. Behrengi, bu masalda da gözünü budaktan esirgemeyen, çalışkan, iradeli, dürtüst ve onurlu, hayatın gerçeklerini zamanından önce algılamış çocuk tipi çizer.

“Bir Günlük Düş ve Gerçek”te³ de, Azerbaycan halkı ve Azerbaycan Türk çocuklarının yaşadığı yoksulluk en yoğun biçimiyle verilir. Hikâyede, işsizlik ve yoksulluk nedeniyle, babasıyla birlikte büyük kente (Tahran) gelen küçük bir çocuğun, bir oyuncak mağazasının camında duran büyük bir oyuncak deveyle kurduğu dostluk, birbiri içine geçmiş çok önemli toplumsal sorunlarla bir arada verilir. Behrengi, böyle bir hikâyeyi yazmağa niçin gereksinim duyduğunu, bu eserin başında şöyle açıklar:

“Sevgili çocuklar, bu masalı, masaldaki çocuğa öykünesiniz diye yazmadım. İstedim ki, ülkemin çocuklarını daha yakından tanıyasınız; o yoksul çocukların dertlerini acaclarına bilesiniz; bu dertlerin, acacların nasıl giderileceği konusunda düşünesiniz. Amacım buydu.”

Hikâyede, zenginlerin büyük kenti Tahran’la, yoksulların büyük kenti Tahran arasındaki ayrım, yoksulların birbirinden çok farklı bu iki dünya arasında yaşadığı karmaşa ve çelişkiler, yaşama çabaları, düşünle gerçek arasında gidip gelen yoksul çocuk Lâtif’in dünyasından aktarılır. Lâtif’in yaşadığı gerçekte, bir tarafta, seyyar satıcılıkla üç beş kuruş kazanmaya çalışan babalar, kendisi gibi köyden gelmiş, yarı aç yarı tok çabalayan, kaldırımlarda yatan hemşehriler, kırık dökük barakalarda bir şeyler satmağa çalışan arkadaşlar, kentin hangi yoksul ve arka mahallesinden geldiği bilinmeyen dilenci yaşlıları ve diğer tarafta ise istediği her şeyi satın alabilecek, tertemiz giyimli, hoş kokulu, lüks arabalarla ve köpekleriyle gezen anne babalar, çocuklar vardır. Lâtif’in düşününde ise, zenginlerin yoksullarla bölüşmekten kaçındığı evler, eşyalar, çeşit çeşit yiyecekler ve gerçek sevgi vardır. Lâtif, vitrinde gördüğü

³ Bu hikâyeye, Türkçe’ye “Püsküllü Deve” ya da “24 Saat” adıyla da aktarılmıştır.

oyuncak deveye çocuksu düşlerine dalmışken, zengin ve şımarık bir çocuk onu satın alıp götürür. Behrengi, ekonomik anlamda, kuzey Tahran'la güney Tahran arasındaki korkunç uçurumu şöyle anlatır: *"Tahran dediğimiz yer iki kent gibidir. Yoksulların ve zenginlerin Tahran'ı. Bir taraf döküntü, bir taraf bakımlı, gösterişli. Cennet ve cehennem gibi. Güney tarafta her şey toz toprak içindeyken; kuzeyde her şey düzenli ve temizdir."* (Behrengi 2006c: 35).

Behrengi, lirik üslubu dorukta, allegorik anlatımın en güçlü ve en etkin biçimde kullandığı "Bir Şeftali Bin Şeftali"de, bir şeftali ağacının iki çocukla kurduğu dostluğu irdelerken, arka plânda, yine, özde Türk çocuklarının ya da genelde "İranlı yoksul çocukların" toplumsal temelini, yaşadıkları sorunları toplumsal duruşuna yön veren diyalektik tutumuyla sergiler. Mehmet Polat'la Sahip Ali, ağacın kurulu düzenini yıkabilmek için bir şeftali ağacı dikmek ister. Fakat hangi toprağa? Burada hemen belki bir koşutluk kurulabilir: Anadolu insanının, yoksul Anadolu köylüsünün bir türlü kavuşamadığı toprak reformu sorusu gelir akla. Sahip Ali, topraksız köylünün konumunu ve sorunun çözümünü kendince şöyle ifade eder: *"Ağacı biz ettik, biz bakıp büyüttük, meyvesi de bizim hakkımız. (...) Toprak, onun üstünde çalışanındır. Emeği veren ürünü alır. Bütün köylülere tek tek sorsan alacağım yanıt budur."* (Behrengi 2006a: 50).

3.2.2. Başkaldırı ve toplumsal eleştiri

Behrengi'nin hikâye ve masallarında en fazla göze çarpan izlek 'başkaldır' dır. Bir eğitmen tavrı ve tenkitçiliği içinde, her türlü baskıya, sömürüye, geri bırakılmaya karşı koyar. Köylünün, işçinin, yoksulun, emek harcayan herkesin haklarını savunur. Kendi çevresindeki ezilen insanın insanca yaşama çabasını genel insanlık değerleri ölçüsünde öne çıkarır. Hem Azerbaycan Türk halk edebiyatından derlediği masalarda (Deli Dumrul, Kel Güvercinci, Köroğlu ile Hamza gibi) hem de kendi yazdığı masal ve hikâyelerinde ("Küçük Kara Balık", "Pancarlı Çocuk", "Bir Şeftali Bin Şeftali", "Bir Günlük Düş ve Gerçek" vd.) bu izleğe sıkça yer vermiştir.

Halk sözlü geleneğinde bir soylu eşkiya tipi (kahraman) olan Köroğlu gibi, toplumdaki haksızlık ve hırsızlıklara karşı çıkan, yoksulların kanını emen ve parazitlikle bir düzen kurmuşların düzenine karşı çıkan/çıkacak yeni Köroğulları imgesi Behrengi'nin çok sevdiği bir imgedir. Behrengi, bunların dışında, kendi yazdığı hikâye ve masal aralarında, kurulu düzeni sorgulayıcı bir bakıma didaktik söylevlere yer verir. Nerde bir zâlim ve zorba varsa üstüne gider, söz atar, çevresine bu zorbalarla savaşmayı öğretir. Cesaret aşılar. Zaten Behrengi, yapıtlarında, "itaat, temizlik, alçak gönüllülük gibi ananevî faziletleri tavsiye etmez; fakat gelişmiş toplumun acı gerçeklerini, karanlığın doğru bir manzarasını vermek maksadındadır." (Kardaş Edebiyatlar 1983: 19).

"Küçük Kara Balık"ta, küçük balığın, bir salyangozla arkadaşlık ettiği için

ırmağın öteki ucunu görme hevesine düştüğünü sananlar, çareyi, salyangozun başını ezmekte bulurlar. Kara Balık'ın annesi şu sözlerle kendini savunurken, Küçük Kara Balık'ın verdiği yanıt da düşündürücüdür. Bu diyalog, sanki, Behrengi'yle Şah yönetimi arasında geçmiş gibidir:

"Anne: "O ölümü hak etmişti; orada burada ne sözler sarf ettiğini unuttun mu"?

"O halde beni de öldürün, çünkü ben de aynı sözleri söylüyorum." (Behrengi 2004a: 94-95).

"Küçük Kara Balık", Behrengi'nin içinde yaşanan çevre ve durumu olumsuzlayarak, bir anlamda yumuşak bir geçişle ve allegorik yolla, toplum düzenine yaptığı başkaldırıyı ve eleştiriyi ifade eder. Bu başkaldırı ve toplumsal eleştiri, ilk gençlik günlerini yaşayan, hayatının sonuna kadar, tıpkı büyükleri gibi, bu küçücük ırmakta sıkışıp kalmak istemeyen ve ırmağın ötesini, yani denizleri düşleyen küçük bir balığın başından geçenlerle betimlenir, hikâye edilir. Küçük Kara Balık, annesinin, komşularının (: otorite=gelenek) "Bir başka dünya yok, dünya burasıdır, vazgeç!" (Behrengi 2004a: 96) türünden ısrarlarına rağmen, ırmağın öteki ucuna doğru çıktığı bu yolda, keseli pelikanların, testere balıklarının, yengeç ve karabatakların tuzaklarıyla karşılaşır. Tehlikeler atlatır. Fakat o bu yola, gözünün gördüğünü, aklının erdiğini söylemek için çıkmıştır. Yol boyunca, direnci, aklı, açık görüşlülüğü ve mücadeleçiliğiyle hep örnek olan Küçük Kara Balık, okyanusa ulaşamaz fakat onun bu masalını dinleyen yeni Küçük Kırmızı Balık'lar, belki de yeni yolculukların düşünüyü kurarlar.

Olağanüstü unsurlarla zenginleştirilmiş ve birbiri içine geçmiş masal halkalarından oluşan "Telhun" da da, gerçek mutluluğu bulmak için her türlü refahı teperek, bin bir tehlikenin içine giren tüccar kızının gerçek sevgiyi bulma macerası vardır. Telhun, her gittiği yerde yeni bir sorun, yeni bir düzensizlik ve düzenbazla karşılaşır. İkiyüzlü insanların çevirdiği oyunlarla savaşıır. Derebeylerini alt üst eder. İkinci masal halkasında, ejderha korkusuyla bir derebeylik kurarak köylüleri sömüren değirmencinin zorba düzenini Telhun şöyle anlatır: "Bu berraklıkta bir kaynak olsun, sonra bir düzenbaz adam gelsin suyun önünü kessin ve insanlardan bir kurban istesin, hep de alacaklı olsun. Demek burada da ... Ah ne kötü" dedi. (Behrengi 2006a: 72).

"Pancarlı Çocuk"ta, Tanrıverdi, küçücük yaşına rağmen geçim derdine düşmüşken Hacı Gulu gibi emeği ve bedenini sömürmek isteyen zorbalarla da savaşmak zorunda kalır. Tanrıverdi, eğitimden, okullarda öğretilen eşitlik ve insan hakları söylevlerinden habersiz, bunu doğaçlama yapar. Hacı Gulu'nun isteklerine boyun eğmez. Çünkü o, bir soylu kaçakçının oğludur. Doğruluk, cesaret ve erdem, onun geleneğinde vardır. Böyle iradeli davranışlarıyla, tıpkı bir aydın öğretmen gibi topluma örnek olacak ve Hacı Gulu gibilerin düzeni yıkılıp gidecektir:

"Pancarlı Tanrıverdi o yıl evlendi mi bilemiyorum. Ama, o sorumluluk sahibi, duyarlı çocuk küçük yaşta bile kararlı, çalışkandı. Geleneğine sahip olgun ve sevgi

doluydu. Eminim düşünceleri şimdi bir öğretmeninki gibi aydındır. Haksızlığa, fırsatçılığa, namussuzluğa, göz yummayacak bir delikanlı! Ne de olsa Kaçakçı Asker'in yaman oğlu..." (Behrengi 2006ç: 31).

Toplumdaki haksızlık ve eşitsizliklere, her türlü geriliğe, geri bırakılmaya ve sömürücü çevrelere en açık ve en keskin başkaldırını "Pancarlı Çocuk", "Koroğlu ile Kel Hamza", "Kel Güvercinci", "Bir Şeftali Bin Şeftali" ve "Bir Günlük Düş ve Gerçek"te görürüz. "Pancarlı Çocuk"ta yine, Tanrıverdi, ablasının namusuna göz diken zorba Hacı Gulu'dan hesap sormak için küçücük yaşına rağmen karşısına dikilir. Bir çocukla mertçe karşılaşmak yerine onu gafil avlamayı seçen Hacı Gulu, onu çocuk yaşına aldırmadan tekme tokat döver. Yüzünü gözünü parçalar. Hacı Gulu'dan öcünü alamayan Tanrıverdi, içini şu sözlerle döker:

"Onu orada öldürecekim. Ama işçiler yetişip araya girdiler. Beni yatıştırmaya çalışarak eve getirdiler. Öfkemi alamamıştım. Ağlıyordum. Gözyaşlarım yüzümden akan kanlara karışıyordu. Kendimi yerlere vuruyordum". (Behrengi 2004ç: 28).

Koroğlu Hikâyeleri de, tıpkı Dede Korkut'un "Deli Dumrul"u gibi, Türk dünyasının ortak kültür ürünlerinden birisidir. Türklerin var olduğu bütün coğrafyalarda ve çevre kültürlerde Koroğlu anlatıları vardır. Koroğlu tipi, bir destan kahramanının ortak adıdır. Bu kahraman çevresinde Türk dünyasına yayılmış çeşitli Koroğlu destanları, efsane ve hikâyeleri söz konusudur. Bundan başka, tarihte yaşadığı bilinen (XVI. yüzyıl) gerçek tarihî kişilikler olan Âşık Koroğlu'yla, Bolu dolaylarının eşkiyası olarak bilinen Koroğlu tipleri de vardır. (Yakıcı 2007: 113).

Behrengi, "Koroğlu ile Kel Hamza"da, Koroğlu hikâyelerinden, Koroğlu'nun Kırat'ın çalınması koluna ait hikâyesini kendine göre yeniden yazmıştır. Kırat'ın çalınmasını ve Koroğlu tarafından yeniden ele geçirilmesini anlatan bu kol, hemen bütün sahalarda (Anadolu, Türkmen versiyonları) ortak epizotlardan birisini oluşturur. (Arslan 1997: 119). Behrengi de "Koroğlu ile Kel Hamza"da, Pertev Naili Boratav'ın "Paris nüshası"⁴ diye tanıttığı anlatıda, Hınıs aşiretinin reisi Hasan Paşa, onun adamı Kiçel Hamza ve Koroğlu arasında geçen olayları temel almış, ana tema aynı kalmakla birlikte önemli eklemeler de yapmıştır. (Koroğlu'nun ortaya çıkış hikâyesindeki "Büyük Han" benzetmesi (Hodkar), Hasan Han'ın "Hodkar"la ilişkisi, Koroğlu'nun Kel Hamza'yı (Kiçel Hamza'yı vezir yapmak yerine başını kesmesi, Hasan Paşa'yı öldürmemesi ve onunla savaşı sonraki akınlarına bırakıp Kırat'ıyla

⁴ Koroğlu ve Koroğlu çevresinde gelişen anlatımları bilim dünyasına ilk tanıtan Polonyalı misyoner Alexandre Chodzko'dur. Chodzko, Güney Azerbaycan'dan derlediğini belirttiği anlatıları 1842'de İngilizce olarak yayımlamıştır. Anlatıların aslı olan el yazması ise Paris Kütüphanesi'nde korunduğundan araştırmacılarca "Paris Nüshası" adıyla anılmaktadır. Bu nüsha, 1997'de İsrail Abbas tarafından Azerbaycan Türkçesi'yle yayımlanırken, bu çeviriden Türkiye Türkçesi'ne de aktarımlar olmuştur: Bkz. Çiftçioğlu (1999).

Çamlıbel'e dönmesi vs.) Onun yorumlamasında ise "Köroğlu ile Kel Hamza" da, Köroğlu'nun, seyis Ali oğlu Ruşen'den yaşadığı zulümler nedeniyle Köroğlu'na dönüşen yaşamında, bütün ezilenler için ortak bir payda görünür. Kendisi gibi adaletsizliklere uğramış, hanların, paşaların, insanî değerlere yozlaşmış bürokratların ve asalakların baskısından kaçmış bin kişilik bir Köroğlu ordusuyla ve özgürlüğün sembolü Çamlıbel'le (asıl hikâyeyle koşut olarak), Behrengi için, yeni bir adalet ve toplum anlayışının simgesi olmuştur:

"Çalışan kişinin yaşamaya hakkı vardır. Başkalarının emeğini ve ürettiğini sömürüp eğlenceye dalan kişi yok olmalıdır. Ekmek varsa herkes yemeli, yoksa herkes aç kalmalıdır, ancak herkes ekmek elde etmek için çalışmak zorundadır. Eğer huzur ve mutluluk varsa herkes için olmalı eğer yoksa hiç kimse için olmamalıdır." (Behrengi 2004b : 162).

Behrengi, gerçeği toplum adına dönüştürme anlayışıyla, toplumsal eleştiriler yapar, toplumun itaate dayalı kabullerini alt üst eder, hattâ, hikâye/masal kişilerini belirgin bir biçimde, eşitsizlik ve haksızlıkların kaynağı kişilerin üstüne salar. "Pancarçı Çocuk" ta Tanrıverdi, Hacı Gulu'ya fizikî saldırıda bulunurken, aynı öfke ve şiddet, "Bir Şeftali Bin Şeftali", "Bir Günlük Düş ve Gerçek" ve "Kel Güvercinci" de de vardır. Behrengi, hakkı yemiş, emeği sömürülmüş, doğanın verdiklerinden yüzde bir de olsa nasiplenememiş ve üstelik varlığını da bölüşmek yerine başkalarını ezmek için kullanan zengin tabaka temsilcilerine kin ve nefret duyar. "Bir Günlük Düş ve Gerçek"te, zengin ve kibirli bir kız tarafından otomobile konup götürülen oyuncak devesinin arkasından koşarken yerlere kapaklanan Lâtif, yaşadığı trajediyi çocuk dünyasında "mitralyöz"le giderme yolunu düşünür:

"Burnumdan sızan kanlar ağzıma dolmuştu. Sinirimden ayağa kalkarak bağırmağa, yumruklarımı sıkıp olduğum yerde zıplamaya başladım. Çok sinirlenmişim. Vitrindeki mitralyöz elimde olsaydı onlara ne yapacağımı biliyordum. Bunu ne kadar çok istediğimi asla anlatamam." (Behrengi 2006c: 62).

"Sevgi Masalı"nda, son derece kendini beğenmiş ve büyüklük kompleksi içindeki padişah ve onun bir "kopya"sı durumundaki kızına haddini bildirmek, aşağıladığı insanlar adına hesap sormak isteyen Koç Ali, yaşlı hekim aracılığıyla şu toplumsal eleştiriyi yapar:

"Bu nasıl bir ülke böyle "Sevgi masalını" kimse bilmez mi? Falan dağda genç bir çoban yaşar. O "Sevgi masalı"nu bilir, gidin onu getirin, ama bilmelisiniz ki padişahım kendiniz onun yanına gitmezseniz asla o dağdan aşağı inmez". (Behrengi 2004a: 21).

Behrengi'nin hikâye/masallarındaki, insanı farklı olanı algılatmaya zorlayan ve tersine tersine giden yengeçler, kendi bölgelerinin hâkimi olmuş ve kendilerinden başkasının varlığını önemsemeyen kurbağalar ("Küçük Kara Balık"), çocuklara eziyet eden, onları gerektiği gibi sevip eğitemeyen ana-babalara gereken dersi veren kargalar

("Yıldız ile Kargalar"), kötüyü ve kötülüğü taşıyan ve ezilenin yanında yer alan ceviz ağaçları ("Yaşlı Kadın ve Altın Renkli Cıvıv"), çevresindekilerden gerçek sevgi ve dostluğunu esirgemeyen bebekler, oyuncaklar ("Yıldız ve Konuşan Bebeği", "Bir Günlük Düş ve Gerçek"), dostluk ve arkadaşlık adına, ezilenler adına ayağa kalkan ve namerde yemişini yedirmeyen ağaçlar ("Bir Şeftali Bin Şeftali"), başlı başına birer toplumsal eleştiri ve başkaldırı imgeleridir. Bu başkaldırı, haksız, bölüşmeden yiyene, güçlü ve zâlimden yana olanlardır. "Bir Şeftali Bin Şeftali"de, Polat, arkadaşlarına, ağarın haksız düzenini yıkmak konusunda şu öneriyi yapar:

"-Dinle bak, aklımdan ne geçiyor. Bu bahçe niçin tek başına o ağarın olsun? Madem yalnız yiyor, paylaşmıyor, düşünmüyor, rahatsız olmuyor; madem bizim bir meyve bile tatmamıza kurşunla yanıt veriyor, o zaman yakalım bu bahçeyi. Ağaçları ateşe verelim" (Behrengi 2006a : 16).

Behrengi, masallarında çocuk eğitimiyle ilgili düşüncelerini, "Yıldız ile Kargalar"da dile getirir. Ana-babaların bu konudaki yanlışlarını eleştirir. Çocuğun gerçek dışı, uygulanması zor bilgilerle avutulmasını hedef alır. Bu gerçek dışı, toplum dışı bilgilerle yetişen çocuğun toplum içine girdiğinde bocaladığını vurgular. Yavru karganın annesine "Niçin hırsızlık yapıyorsun? Günah değil mi?" sorusuna, anne karganın şu yanıtı, toplumsal bir eleştiriyi de içerir:

"Çocuk olma hayatım. Günah nedir? Hırsızlık yapmayı kendimi ve çocuklarımı aklıktan öldürmem günahdır. İşte bu günahdır hayatım. Kamımı doyuramamam günahdır. Sabunun ayaklar altına atılması ve benim de aç kalmam günahdır hayatım. Ben artık o kadar çok şey yaşadım ki bu gibi şeyleri bilirim. Sen de böyle boş ve kuru nasihatlerle hırsızlığın önünün alınmayacağını bil. Herkes kendisine çalıştığı sürece hırsızlık da olacaktır." (Behrengi 2004a : 235).

Bundan başka, "Yıldız ile Kargalar" masalı, "karga" imgesi ve allegorisiyle farklı bir öneme de sahiptir. Bu allegorik anlatımda ise, Behrengi'nin "kargalar"ı çok sevmesi ve Şah Rıza Pehlevi'nin karga fobisi söylentisinin önemli bir yeri vardır. Şah Rıza'nın, tıpkı kendinden önceki Kaçar sülalesinden ve İran'dan kaçmak zorunda kalan Mehmet Ali Şah gibi, karga korkusu olduğu yolundaki söylentiler, Behrengi'ye ilham kaynağı olmuş ve Şah yönetimiyle ilgili eleştirilerini, bunun üzerinden yapmış olabilir. Nitekim, Behrengi, "Yıldız ile Kargalar"da, anne karganın öldürülüşü üzerine, büyükanne karganın ağzından şu yorumu yapar: "*Kargalar bir iki tane deşillerdir. Ölmekle ve öldürülmekle tükenmezler. Eğer biri ölse ikisi doğar.*" (Behrengi 2004a: 287).

3.2.3. Eşit ve Temiz Bir Gelecek Özlemi

Behrengi'nin, Şah yönetiminin baskısı altında, allegori, imge, kişileştirme ya da çağrışımlara dayalı hikâye/masallar yoluyla da olsa sosyal hayattaki aksaklıkları gösterme çabası, bir bakıma, onun hayatına da mâl olmuştur. Behrengi, yaşam felsefesini, hayatı algılayış ve sunuş biçimini, "Küçük Kara Balık" adlı

masal/hikâyesinde, Küçük Kara Balık'ın ağzından, güçlü bir ideolog gibi hatta feylesofça şu sözlerle ortaya koyar:

“Ölüm kolayca her an yanımda bitebilir; ama ben yaşayabildiğim kadar ölümle karşı karşıya gelmemeliyim. Elbette eğer mecburen ölümle karşı karşıya kalırsam-ki kalabilmem önemli değil-önemli olan yaşamımın ya da ölümümün, diğerlerinin hayatında ne kadar etkisi olduğudur.” (Behrengi 2004a: 115).

O, ezenler ve ezilenlerin dünyasındaki çelişkiyi, yoksulların yaşadığı sıkıntıların asıl kökenini, kuşaktan kuşağa miras geçen haksız ve eşitsiz toplum düzeninin kimlerin işine yaradığını ya da güçlüler yönünde nasıl sürüp gittiğini sorgular. Bütün düşü, bütün özlemi, daha temiz, daha eşit, daha paylaşımcı bir toplum düzeni ve temiz bir gelecek kurmaktır. Bunu sağlamanın yolu ise, ona göre eğitimden geçer. Bu bilinçle yetişen çocuklar, ilk gençler, bu düzenin de ilk işçileri olacaktır. Bu düşüncesini hemen her hikâye/masalında dile getirir. Fakat sembolik anlamda en güçlü olanları “Bir Şeftali Bin Şeftali”, “Bir Günlük Düş ve Gerçek”, “Kel Güvercinci” ve “Koroğlu ile Kel Hamza”dır. Bu hikâye ve masalların hepsi de aynı zamanda bir başkaldırı ve aksiyonu da içerir.

Behrengi'nin bütün düşü, eşit, paylaşımcı, zenginlerle yoksulların aynı hayatı yaşadığı, temiz bir dünya/gelecek özlemidir. Bu özlemini, hikâye/masallarında “ütopik” mekânlarla somutlaştırdığı gibi, “Bir Şeftali Bin Şeftali”, “Bir Günlük Düş ve Gerçek” gibi hikâyelerinde de, bu gerçeğin düşünüyü kurar. “Bir Şeftali Bin Şeftali”de, Polat'la Sahip Ali adlı iki yoksul çocuğun, ağanın bahçesine gizlice diktiği şeftali ağacı, toprakla buluşunca, birdenbire büyüdüğünü, meyveye durduğunu, köyün bütün yoksul ve hiç şeftali tatmamış çocuklarının meyvelerini kapışarak yediği düşünüyü görür: “*Köyün bütün yoksul çocukları çevremde toplanmış düşen meyvelerimi kapışıyorlar. Ağızlarını şapırdata şapırdata yiyorlar. Şeftalilerin suları çıplak göğüs ve göbeklerine akıyor.*” (Behrengi 2006a: 32).

Sonuç

Samed Behrengi, İran Türk Edebiyatı'nın ve Dünya Çocuk Edebiyatı'nın en önemli yazarlarından birisidir. Halkının yazarıdır. Eserlerinde, Fars yönetimindeki Azerbaycan Türk halkının sorunlarını dile getirmiş, dil, edebiyat, kültür, folklor ve eğitim gibi konularda düşünmüş ve özellikle ana dil konusuyla yakından ilgilenmiştir. Çocuklara yönelik yazdığı, aslında küçüklerin dünyasında yetişkinleri anlattığı hikâye/masallarında coşkulu (lirik) anlatımı, fantastik öğeler ve allegorilerden yararlanması ve politik mesajlarıyla, dönemin yönetimini karşısına almış ve genç yaşında hayatını yitirmiştir. Behrengi, hikâye/masallarında, hem gelenekten yararlanmasını bilmesi (Dede Korkut Hikâyeleri, Keloğlan Masalları, Koroğlu Destanları vs.) hem bunları işleyip kurgulayacak bilgi birikimine sahip oluşu

(Öğretmen oluşu ve aynı zamanda İngiliz Dili ve Edebiyatı okuması), hem de içinde yaşadığı toplumun acılarıyla yoğrulmuş bir yazarlık gücü sayesinde, Dünya Edebiyatı'nın unutulmazları arasına girmiştir.

Kaynaklar

- AKIN, Gülten, (1976) "Behrengi ve Masalları", *Türk Dili*, Cilt 34, Sayı 298, Temmuz.
- ANA BRITANNICA, (1994) Cilt 5, Ana Yayıncılık A.Ş, İstanbul: 61-62.
- ARSLAN, Mustafa (1997) *Köroğlu Destanı'nın Türkmen Versiyonu Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme*, EÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- BEHRENGİ, Samed (2004a), *Tüm Masalları*, Çev.: Kenan KARABULUT, Papirüs Yayınevi, İstanbul.
- BEHRENGİ, Samed (2004b) *Tüm Öyküleri*, Çev. Kenan KARABULUT, Papirüs Yayınevi, İstanbul.
- BEHRENGİ, Samed (2006a) *Bir Şeftali Bin Şeftali*, Nilüfer Yayıncılık, Ankara.
- BEHRENGİ, Samed (2006b) *Kel Güvercinci*, Nilüfer Yayıncılık, Ankara.
- BEHRENGİ, Samed (2006c) *Bir Günlük Düş ve Gerçek*, Nilüfer Yayıncılık, Ankara.
- BEHRENGİ, Samed (2006ç) *Pancarlı Çocuk*, Nilüfer Yayıncılık, Ankara.
- ÇİFTÇİOĞLU, Selma (1999) *Köroğlu Destanı (Paris Nüshası, 1-104.Sahifeler Arasının Türkiye Türkçesi'ne Aktarımı*, Lisans Tezi, PAU, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- ERGİN, Muharrem (1989) *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÖKDAĞ, Bilgehan; HEYET, M.Rıza (2004) *İran Türklerinde Kimlik Meselesi*, *Bilig, Yaz*, Sayı 30, 51-84.
- KAFKASYALI, Ali (2002) *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*, Cilt 6, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- KALAFAT, Yaşar, (2005) *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları II*, Ebabil Yayınları.
- KANAR, Mehmet (2002) *Samed-i Behrengi, Behreng Masalları*, İstanbul.
- KANAR, Mehmet (1999) *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Güney Azerbaycanlı Yazar: Samed Behrengi (1983) *Kardaş Edebiyatlar, (The Encyclopaedia of Islam (1981), Fasc. 3-4, Leiden'den, Çev. Fethi GEDİKLİ, Sayı 8, Erzurum.*
- KURTULAN, İldeniz (1989) *Samed Behrengi'nin Yaşam Masalı*, Akyüz Yayınları, İstanbul.
- RESULZADE, M. Emin (1993) *İran Türkleri*, Hazırlayanlar: Yavuz AKPINAR, İrfan M.YILDIRIM. Selahattin ÇAĞIN, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- SAKAOĞLU, Saim (1998) *Dede Korkut Kitabı, İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar I*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- YAKICI, Ali, (2007) "Halk Anlatılarında Yer Alan Köroğlu Tipleri ve Âşık Köroğlu'nun Bu Tipler Arasındaki Yeri", *Millî Folklor*, S. 76, 113-123.

Türkan Kodal Gözütok

Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü
Adres: Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kınıklı Yerleşkesi, 20020-DENİZLİ
E-posta: tgozutok@pau.edu.tr

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 28 Şubat 2008
Yayına kabul edildiği tarih: 21 Nisan 2008
E-yayın tarihi: 15 Ağustos 2008
Çıktı sayfa sayısı: 21
Kaynak sayısı: 20